

AGENDA

1. Amersfoort: tentoonstelling „Hoogspanning/levensgevaarlijk”; de architectuurgeschiedenis van het transformatorhuisje in de provincie Utrecht

In De Zonnehof te Amersfoort is van 19 december tot 14 februari 1994 een overzichtstentoonstelling te bezichtigen over de architectonische vormgeving van transformatorhuisjes. Het accent ligt bij de trafohuisjes, gebouwd in de provincie Utrecht. Het tentoongestelde materiaal bestaat uit foto's, ontwerpen, modellen en maquettes. Door onderdelen en voorwerpen uit de praktijk wordt ook het fenomeen elektriciteit en de bijbehorende distributie via het trafohuisje naar de woning inzichtelijk gemaakt. Veel aandacht is gegeven aan nieuwe, eigentijdse ontwerpen voor trafohuisjes, zoals de ontwerpen van Ben van Berkel in opdracht van de REMU en kunstenaarsontwerpen voor de wijk Kattenbroek. Bij de expositie verschijnt een fietsroute langs ca. 40 transformatorhuisjes in Amersfoort. Daarnaast verschijnt gelijktijdig met de tentoonstelling een publicatie met als titel: „Trafohuisjes”, als uitgave in de serie Stichtse Monumenten Reeks.

Op 9 februari 1994 zal in De Zonnehof een debat worden gehouden in het Amersfoorts Architectencafé, gewijd aan het thema: „De architectuur van utiliteitsgebouwen en het transformatorhuisje”.

Inlichtingen: De Zonnehof, Postbus 699, 3800 AR Amersfoort (tel. 033-633034).

2. Amersfoort: studiemiddag „Trafohuisjes”, 14 januari 1994

Naar aanleiding van bovenvermelde tentoonstelling organiseert FIEN, in samenwerking met de provincie Utrecht, een studiemiddag met als thema: „De geschiedenis van het trafohuisje, de architectuur, nieuwe ontwerpen en de rol van het elektriciteitsbedrijf”. Tevens is er gelegenheid de tentoonstelling te bezichtigen.

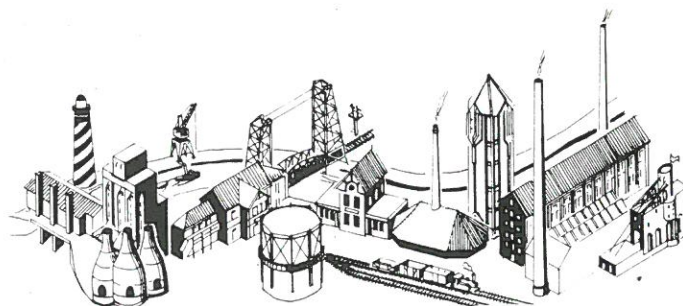
De kosten voor deze middag bedragen f 22,50. Hierbij is inbegrepen een exemplaar van het gelijknamige boekje, dat men na afloop ontvangt. Opgave bij: C. H. R. T. Weevers, Zomervaart 206f, 2033 DN Haarlem, tel. 023-353624 (na 19.00 uur).

3. Excursie Elzas-Lotharingen 1994, KIVI-Histechnica

Van 9 tot 16 mei 1994 organiseert het KIVI, in samenwerking met Histechnica, een excursie naar de Elzas. Het voorlopige programma vermeldt onder andere bezoeken aan Nancy, Arzviller (scheepslift), Jarville (Musée du fer), Mulhouse (kalimijn, diverse musea, cité ouvrière) en Belfort (ijzeren markthal).

Informatie bij: KIVI, Postbus 30424, 2500 GK Den Haag.

COLOFON

Industria

Nieuwsbrief van de 45 bij de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties. De nieuwsbrief verschijnt ± zesmaal per jaar en staat onder redactie van:

H. P. G. de Boer, W. F. Jansen Wz. en A. J. Klut.

Industria komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Fonds en de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Redactie-adres: Industria, p/a M. N. M. Overbeek, Händellaan 109, 8031 EH Zwolle (samensteller).

Kopij voor Industria 1994 no. 1 s.v.p. toezenden aan de redactie uiterlijk 15 januari 1994.

Sekretariaatsadres FIEN: Zomervaart 206f, 2033 DN Haarlem.

Abonnementenopgave: door overmaking van f 26,- voor de jaargang 1994 op Postbankrek.nr. 132802 ten name van Stichting FIEN, Industria, Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg.

NIEUWS UIT DE AANGESLOTEN ORGANISATIES

Projectbureau Industrieel Erfgoed (PIE)

In het kader van het streven een breder maatschappelijk draagvlak te verkrijgen voor het industrieel erfgoed, is op 17 november 1993 de Raad van Advies geïnstalleerd. De leden van deze raad zijn vertegenwoordigers van het Nederlands bedrijfsleven, werkgevers- en werknemersorganisaties, Kamers van Koophandel, bankwezen en overheid.

- Tot de Raad van Advies zijn toegetreden:
- dhr. J. L. van den Akker: voorzitter Vereniging FME
- drs. W. L. Bendsdorp : directeur Ondernemingsplanning en externe betrekkingen Hoogovensgroep BV
- drs. J. Blankert : voorzitter Ned. Chr. Werkgeversvereniging
- prof. W. H. Crouwel : oud-directeur Museum Boymans-Van Beuningen
- dr. A. van Es : voorzitter directie AKZO Nederland
- prof. dr. E. J. Fischer : algemeen directeur Verbond voor Verzekeraars
- ir. H. G. Harkema : Harkema Houdster- en Beleggings Mij. BV
- drs. U. F. Hylkema : directeur Hylkema Management & Consultancy BV
- ir. A. J. Kranendonk : voorzitter van de Vereniging van Kamers van Koophandel en Fabrieken in Nederland
- dr. G. C. P. Linssen : alg. sekretaris Limburgse Werkgeversvereniging
- prof. ir. A. P. Oele : buitengewoon hoogleraar Universiteit van Amsterdam, gepensioneerd Commissaris der Koningin van Drenthe
- ir. M. C. van Oort : general manager Bio & Pharma Intermediates Division, Solvay Duphar BV
- mr. L. M. Overmars : voorzitter Verbond van Nederlandse Ondernemingen
- dr. J. M. Steinert : vice-president Merck Sharp & Dohme Inc.
- dhr. J. Stekelenburg : voorzitter Federatie Nederlandse Vakbeweging
- dhr. D. Terpstra : Industrie- en Voedingsbond CNV
- dhr. H. J. L. Vonhoff : Commissaris der Koningin van Groningen

SIENN: de sinds 1983 bestaande Groninger Stichting tot behoud van monumenten van bedrijf en techniek heeft besloten haar werkgebied uit te breiden. De stichting heeft daarom haar naam veranderd in SIENN: Stichting Industrieel Erfgoed Noord-Nederland. Tot het werkgebied van SIENN behoren nu de provincies Groningen en Drenthe. Sekretariaat: R. Overbeek, Parallelweg 19, 9717 KS Groningen.

STIEL-Leiden: Stiel organiseerde op 3 oktober jl. een openbaar debat in de Leidse bibliotheek, over de vraag of de meelfabriek „De Sleutels” aan de Zijlsingel behouden moet blijven als industrieel monument. De Leidse architect Boudewijn Veldman pleitte in het debat vóór behoud van de meelfabriek, die volgens hem een stedenbouwkundig markant object vormt in de binnenstad. Ook de toegepaste betonconstructie maakt de fabriek tot een „uniek bedrijfsmonument”. De meelfabriek staat bekend als het oudste grote gebouw in Nederland dat grotendeels uit gewapend beton is opgetrokken. Opponent in het debat was oud-wethouder ruimtelijke ordening Cees Waal, die stelde dat de fabriek „een kankergezwell in de historische binnenstad vormt” en die vond dat het complex „zo snel mogelijk gesloopt moet worden”. Waal was van mening dat de stad Leiden al genoeg mooie panden bezit en dat de meelfa-

briek niet op de monumentenlijst moet worden geplaatst. De voorzitter van STIEL, H. Budel, ziet nog kansen voor het behoud van de fabriek; in ieder geval heeft de gemeente Leiden geen geld voor afbraak van het massale complex!

BERICHTEN

GRONINGEN

Groningen: aan het Gedempte Zuiderdiep staat het monumentale, in Jugendstil-stijl gebouwde kantoorgebouw van het Nieuwsblad van het Noorden. Het kantoor is in 1903 gebouwd door architect G. Nijhuis en is mede door de bijzonder rijke versieringen met Jugendstil-tegelta-bleaus één van de meest markante bedrijfsgebouwen in de binnenstad van Groningen. Onlangs is „Het Nieuwsblad” verhuisd naar een nieuw bedrijfspand.

Woningbouwvereniging Volkshuisvesting wil in het kantoor, dat inmiddels is voorgedragen als rijksmonument, appartementen gaan vestigen. In het kader van de renovatieplannen zal de oude centrale ingangspartij weer hersteld worden. In het gebouw is het oorspronkelijke Jugendstil-interieur deels nog aanwezig.

Groningen: eind september zijn de eerste bewoners in het tot appartementen omgebouwde voormalige graanpakhuis „Albion” getrokken. Het monumentale graanpakhuis uit 1890 aan de Noorderhaven is na een zeer ingrijpende verbouwing naar plannen van architect T. Müller en Oving architectenbureau herschapen in dertig appartementen. Vooral dankzij de inzet van de gemeente en de woningbouwvereniging Patrimonium is dit beeldbepalende industriële monument van een zeker lijkende ondergang gered.

Winschoten: het complex van de voormalige regenkleidingfabriek Kok aan de Blijhamsterstraat in Winschoten zal behouden blijven.

Het actiecomité „Behoud Pand Kok” heeft de gemeente Winschoten op het cultuurhistorisch belang van dit bedrijfspand gewezen, met als gevolg dat de sloopplannen door de gemeente werden ingetrokken.

Er wordt nu gewerkt aan een herbestemmingsplan voor het inmiddels zwaar verwaarloosde pand. Herstel zal neerkomen op ca. drie miljoen gulden. Voor een groot deel zal dit bedrag uit het stadsvernieuwingsfonds moeten komen. Voor het ontbrekende geld zal worden aangeklopt bij de Rijksdienst Monumentenzorg. De Stichting Woonhuis Monument zal het complex voor een gulden van de gemeente kopen en de restauratie voor haar rekening nemen.

Winschoten: de Van Goghbrug bij Winschoten, een fraaie gietijzeren ophaalbrug, is onlangs door het waterschap gedemonteerd en elders opgeslagen. De ranke brug moest vanwege wijzigingen in de waterbouwkundige situatie ter plekke het veld ruimen. De gemeente Winschoten heeft de brug overgenomen van de stad Groningen en zal de brug een nieuwe bestemming geven: als oeververbinding voor langzaam verkeer over het riviertje de Rensel.

FRIESLAND

Spanenburg: de Amerikaanse windmotor aan het Prinses Margrietkanaal bij Spanenburg is op 29 september jl. gesloopt om plaats te maken voor een kanaalver-

breeding. Plaatselijk Belang in Spannenburg wil de windmolen opnieuw oprichten en restaureren, maar heeft er geen geld voor. Voorlopig ligt het ijzeren gevaarte opgeslagen in een weiland. De windmotor is in 1929 gebouwd door de fam. Van den Bosch.

DRENTHE

Dieverbrug: op 25 november jl. is het gerestaureerde kalkovencomplex bij Dieverbrug feestelijk geopend. De restauratie werd gesteund door de Stichting Drents Monument, die dit industrieel monument een toeristisch-recreatieve functie wil geven. Vooral de ligging van de ovens, aan de Drentse Hoofdvaart, kan hieraan bijdragen.

Erica: de gemeente Emmen heeft de minister van WVC verzocht de voormalige turfstrooiselfabriek aan de Griendtsveensestraat in Erica op de rijksmonumentenlijst te plaatsen. Ook de Stichting Drents Monument ondersteunt dit verzoek van harte, omdat het hier gaat om een uniek bedrijfspand. De fabriek is na de sloop van een naburige fabriek enkele jaren geleden de laatst overgebleven fabriek in deze bedrijfstak in Nederland en van nationaal belang. In de fabriek, die dateert uit de jaren twintig, werd op industriële wijze uit bolster turfstrooisel geproduceerd. De eigenaar, maatschappij „Griendtsveen” in Erica, erkent de monumentale waarde van het pand, maar wil het afstoten omdat het niet meer in gebruik is. Inmiddels heeft de Stichting Noordnederlandse Museum Spoorbaan, die op het naburige terrein een smalspoorbaan exploiteert, interesse getoond in overname van de turfstrooiselfabriek. De stichting, die met ruimtegebrek kampt, wil de fabriek inrichten als expositieruimte en stalling voor het rollend materieel. Er is een stuurgroep opgericht, die de toekomst van zowel het smalspoormuseum alsook de turfstrooiselfabriek veilig moet stellen.

Erica - voormalige turfstrooiselfabriek.

Hoogeveen: de oude schoorsteen van de zuivelfabriek DOC aan de Alteveerstraat is gered. Aanvankelijk wilde de DOC de schoorsteen eind dit jaar slopen, maar de Historische Kring Hoogeveen wist de DOC en de gemeente Hoogeveen te overtuigen van de bouwkundige waarde van de schoorsteen. De DOC trok hierop haar aanvraag voor een sloopvergunning bij de gemeente in. De 46 meter hoge schoorsteen dateert uit 1916 en is bijzonder karakteristiek te noemen, vanwege de gele mozaïeksteenversieringen. Om de benodigde gelden voor de renovatie van de pijp bijeen te krijgen, is de Historische Kring een actie gestart onder het motto: „De pijp moet blijven”. In totaal is er f 18.000,- nodig voor de renovatie.

Meppel: het herstel van het monumentale kalkovencomplex ten noorden van Meppel, aan de Drentse Hoofdvaart, is onlangs voltooid. De nieuwe eigenaar, een horeca-onderneming, wil in het voorjaar van 1994 in het complex een kalkbranderijmuseum en een restaurant met streek-specialiteiten openen. De drie kegelvormige ovens zijn aan de bovenzijde waterdicht gemaakt; ter hoogte van de oude stortgaten is een betonnen vloer aangebracht met in het midden een gedeelte in glas uitgevoerd, ten behoeve van de lichtinval.

Eén van de ovens wordt tot museum ingericht, de overige twee zullen het restaurant huisvesten. Het herstel van de ovens, waarvan de oudste uit 1885 en de jongste uit 1905 dateert, is uitgevoerd onder supervisie van beeldend kunstenaar Onno de Ruijter, in samenwerking met de Rijksdienst voor monumentenzorg. De kalkovens zijn met beperkte middelen in feite constructief hersteld, zodat het behoud voor de komende tien jaar verzekerd is. Binnenkort wordt begonnen met de nieuwbouw naast de ovens van een zalencentrum en het keukengedeelte.

OVERIJSSSEL

De Krim: de aardappelmeelfabriek „Onder Ons” in deze Noorderijsselse veenkolonie wordt gesloten. De fabriek, onderdeel van het Avebe-concern, is in 1906 opgericht langs het kanaal de Lutterhoofdwijk. Hoewel het complex in de loop der jaren is gemoderniseerd, zijn nog enkele bijzondere elementen van het oorspronkelijke complex behouden gebleven, zoals een rijtje opzichterswoningen bij de entree. Wat er met het fabriekscomplex gaat gebeuren, is nog niet bekend.

Zwolle: in het voorjaar van 1994 begint Rijkswaterstaat met een omvangrijk project: de renovatie van de oude IJsselbrug uit 1926 bij Katerveer. De bestaande stalen boogbrug zal behouden blijven, maar de betonnen aanbruggen verkeren in een dusdanig slechte conditie, dat alleen complete nieuwbouw een oplossing biedt. De nieuwe te bouwen aanbruggen zullen echter dezelfde karakteristieke boogvorm krijgen als de bestaande, mede op advies van de provinciale welstandscommissie van Gelderland en Overijssel. De werkzaamheden, die tot halverwege 1995 zullen duren, zullen ca. 27 miljoen gaan kosten.

Zwolle - oude IJsselbrug.

GELDERLAND

Apeldoorn: aan de Ritbroekstraat staat het kantoorcomplex van de voormalige Textiel Industrie Maatschappij Apeldoorn (TIMA). In 1989 vertrok het textielbedrijf uit Apeldoorn, waarna de fabriekshallen werden gesloopt. Het

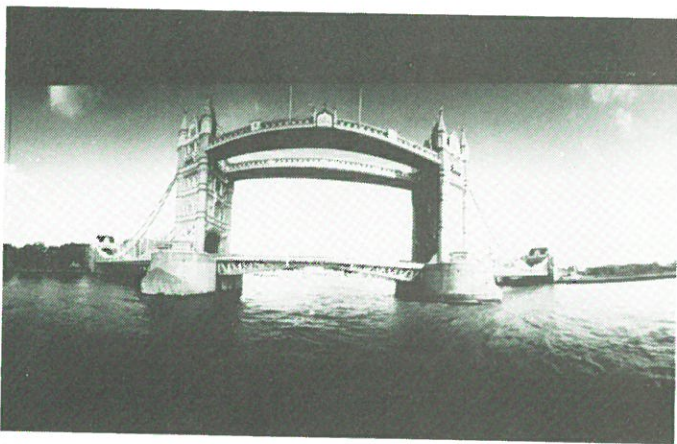
strieel complex uit het interbellum bezit. De gemeente Venlo onderschrijft het belang van het complex en wil in ieder geval de beeldbepalende toren behouden en inpassen in de woningbouwplannen voor het gebied.

LITERATUURSIGNALERING

Bridge over Europe. Reiman Reklame Groep, Amsterdam, 1993. 96 blz.; geïll. ISBN 90-80114111. Prijs f 79,-.

Naar aanleiding van een bijzondere expositie in de gashouder van de voormalige Westergasfabriek in Amsterdam is dit fraai geïllustreerde boekwerk gepubliceerd. De fotografen Trudy Nijman en Paul Gofferje hebben twee jaar gewerkt aan een imposant diaproject met als onderwerp: Bruggen in twaalf Europese landen. Allerlei typen bruggen, van antieke stenen boogbruggen tot de moderne stalen hangbruggen, werden met behulp van een speciale breedbeeldcamera, die helemaal ronddraait, vastgelegd. Elke opname werd 70 centimeter lang, door de camera tweemaal om haar as te laten draaien. De afzonderlijke panoramafoto's werden met behulp van computertechnieken aan elkaar gelast tot één gigantische panoramische dia, met als bijzonder effect dat de brugopnamen vloeiend in elkaar overlopen. Zo zijn op één doorlopend beeld de Maasbruggen van Rotterdam, de brug bij Zwijndrecht en de Waalbrug bij Nijmegen te zien.

De fotografen wilden met dit imponerende digitale fotoproject een ode brengen aan de oude panoramaschilders, gemaakt met behulp van computertechnieken anno 1993. Alle brugopnamen zijn in dit oblong-formaat boekwerk opgenomen, met een begeleidende tekst van kunsthistoricus Wim de Natris.

Londen - Tower Bridge.

Baart, Jan, e.a. *Amsterdam, het beschouwen waard.* Stadsuitgeverij Amsterdam, 1993. ISBN ? Prijs f 89,50. Naar aanleiding van het veertigjarig jubileum van het gemeentelijk bureau Monumentenzorg in Amsterdam is dit prachtig geïllustreerde kloeke boek uitgegeven. Het boek is door een team van deskundigen geschreven. Interessant is, dat het boek niet alleen aandacht schenkt aan de meer traditionele restauratieobjecten, zoals de bekende grachtengevels, maar een ruime plaats biedt aan verhandelingen over industriële bouwkunst. Zo is een hoofdstuk gewijd aan de bouw van de overkappingen van het centraal station.

Ir. Hans Bonke gaat in het hoofdstuk „Diamantslijperijen” in op de ontwikkeling van het grootschalige fabrieksgebouw met stoomaandrijving in deze branche. Volgens Bonke zijn er in totaal ca. 80 slijperijen in Amsterdam geweest.

Veel slijperijen zijn na de oorlog gesloopt. Een uitzondering vormt het BOAS-complex, dat met steun van buurtbewoners werd gered van de sloop en in 1990 als diamantslijperij in gebruik werd genomen.

Lintsen, prof. dr. ir. H. W., e.a. (red.): *Geschiedenis van de techniek in Nederland. Deel 3 (Textiel, glas, licht en elektriciteit, bouw).* Walburg Pers, Zutphen, 1993. 360 blz.; geïll. ISBN 90-6011456. Prijs f 78,50 (bij intekening op de hele serie f 69,50 per deel).

In dit derde deel wordt de ontwikkeling van de textielnijverheid, de nutsvoorzieningen en de bouwnijverheid beschreven.

Zowel bij de innovaties binnen de textielnijverheid als bij de introductie van de nutsvoorzieningen blijkt hoe groot de buitenlandse invloed was: de eerste (particuliere) gasbedrijven waren in Engelse handen; de eerste grote textielfabrieken werden naar het voorbeeld van Engelse „mills” ontworpen. Opvallend is het late tijdstip van acceptatie van elektriciteit als licht- en krachtbron in de Nederlandse samenleving; eerst na 1895 worden stedelijke elektriciteitscentrales gebouwd. In het hoofdstuk „Bouw” wordt helder beschreven hoe nieuwe materialen als ijzer en beton serie- en revolutiebouw mogelijk maakten. De waterbouw zou zich in de loop van de negentiende eeuw spectaculair ontwikkelen, mede door de ontwikkeling van nieuwe baggertechnieken door A. Volker. Hierdoor was het mogelijk het Noordzeekanaal aan te leggen, een waagstuk waar men aanvankelijk voor terugdeinsde.

In het hoofdstuk over de baksteenfabricage wordt aangetoond hoe een aanvankelijk zeer arbeidsintensieve bedrijfstak door innovaties als bijv. de Abersonsteenvormmachine meer en meer werd gemechaniseerd. Ook dit derde deel van deze prachtig vormgegeven serie is weer voorzien van uitgebreide noten, een bibliografie, een register en een lijst van geraadpleegde archieven.

Zwaal, P.: *Frisdranken in Nederland: een twintigste-eeuwse produktiegeschiedenis.* Rotterdam, Stichting BBM, 1993. 400 blz.; geïll.; oblong-formaat. ISBN 90-74255025. Prijs f 150,-.

De frisdrankensector is een bedrijfstak waaraan nog nauwelijks aandacht is besteed in de literatuur. Het is daarom verheugend dat de brancheorganisatie opdracht heeft gegeven om deze geschiedenis in beeld te brengen. Door het nog aanwezig archiefmateriaal ligt het zwaartepunt in dit boek kennelijk op de commercie en wordt weinig aandacht besteed aan de technische kant van de frisdrankproductie.

Opmerkelijk is dat, evenals bij bierbrouwerijen, er zeer veel kleine bedrijven in deze sector zijn geweest, die sterk regionaal de markt beheersten. Daar er in de beginfase nogal eens geknoeid werd met de frisdrankingrediënten, werd in 1901 een brancheorganisatie opgericht. Het boek geeft qua illustraties een fraai overzicht van allerlei reclame-uitingen en van verdwenen merken. Het boek besluit met een overzicht van de laatste trends op het gebied van smaak en verpakking.

imposante kantoorcomplex bleef gelukkig behouden en werd onlangs, na een ingrijpende renovatie, in gebruik genomen als appartementencomplex. Woningbouwvereniging St. Joseph kocht het pand in 1991 en liet architectenbureau Van Duivenbeek een plan maken voor de bouw van vijf typen appartementen. De architect heeft het monumentale karakter van het kantoor uit 1897 zoveel mogelijk intact gelaten. Authentieke balken en kruisramen bleven gehandhaafd. In de centrale hal van het complex herinnert een door het Textielmuseum Twente geschonken vlakbreimachine aan het industrieel verleden van het gebouw. Deze machine is van hetzelfde type dat ooit in de Tima-fabriek draaide.

Eibergen: de gemeente Eibergen heeft bij de Rijksdienst Monumentenzorg subsidie aangevraagd voor de restauratie van de oude schutsluis in de Berkel bij de Mallemsse watermolen. Met de restauratie is een bedrag van f 145.000,- gemoeid.

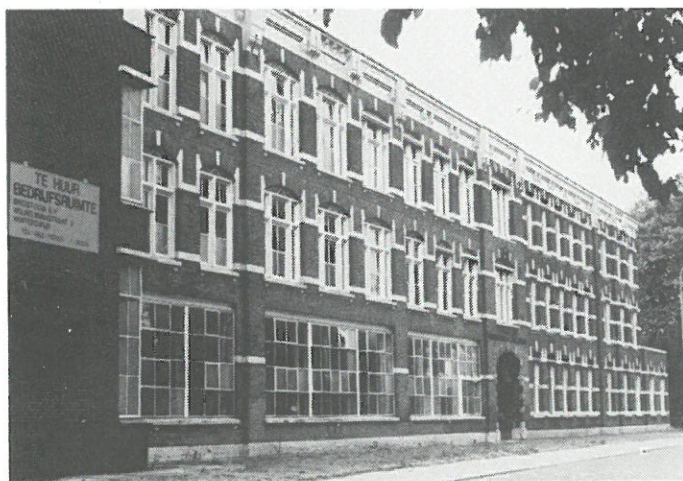
De kademuren van de sluis, die tot de tweede wereldoorlog in gebruik was voor de zogenaamde Berkelscheepvaart, moeten worden uitgehakt en hersteld. De verrotte sluisdeuren moeten geheel worden vervangen.

Groenlo: museumhoutzagerij „Nahuis”, de enige nog werkende stoomhoutzagerij in Nederland, is na een ingrijpende restauratie op 11 november jl. officieel geopend door Minister d’Ancona van WVC. Het ministerie stelde drie ton beschikbaar voor de renovatie.

Winterswijk: de strijd om het behoud van de Willinktricotfabriek aan de Groenlose weg blijft onverminderd doorgaan. De gemeente wil het Willinkcomplex, de laatste nog bestaande grote tricotfabriek van Winterswijk, slopen en op dezelfde plaats een woon/winkelcomplex vestigen. Architect Jacob Borren heeft forse kritiek op de plannen van de gemeente.

Borren heeft een studie gemaakt over de mogelijkheden van hergebruik van de tricotfabriek, waarop hij inmiddels is afgestudeerd aan de TU-Enschede. In zijn studie pleit hij voor renovatie van het Willinkcomplex en het vervolgens een nieuwe bestemming geven als raadhuis. Als dit plan wordt verwezenlijkt, hoeft het oude raadhuis niet te worden uitgebreid.

Borren is met de Bond Heemschut van mening dat het Willinkcomplex grote architectonische waarde heeft. Met name de uitbreiding uit 1912 van de bekende Enschedese architect Beltman is van grote bouwkundige waarde als relatief zeldzaam voorbeeld van vroege betonbouw in Nederland.

Winterswijk - tricotfabriek Willink.

Borren bekritiseert het beleid van de gemeente Winterswijk, dat in zijn visie te weinig rekening houdt met de waarde van cultuurhistorische industriële gebouwen en gemakshalve voorbijgaat aan de mogelijkheden van hergebruik. Volgens Borren verkeert de betonconstructie van de fabriek nog in uitstekende staat.

Inmiddels heeft de Bond Heemschut de Minister van WVC gevraagd het Willinkcomplex op de rijksmonumentenlijst te plaatsen.

Zaltbommel: de oude watertoren van Zaltbommel aan de Waalbandijk moet worden gerestaureerd. De nieuwe eigenaars van de toren, W. en L. Beetstra, hebben onlangs de toren in de steigers laten zetten. Nader onderzoek wees uit dat de toren, gebouwd in 1905 door architect Schotel, in zorgwekkende toestand verkeert. Het ijzerwerk in de constructie is gaan roesten en drukt de buitenmuren uit elkaar. Om verder verval tegen te gaan, is het daarom noodzakelijk de toren zo snel mogelijk te verstevigen, door het aanbrengen van stalen banden om de schacht. Voor de kosten van een totale restauratie denken de eigenaars ca. twee ton bijeen te moeten brengen. In eerste instantie zullen potentiële sponsors worden benaderd. De toekomstige bestemming van de voor het Bommelse stadsbeeld uiterst belangrijke toren is nog niet bekend.

NOORD-HOLLAND

Amsterdam: in verband met de plannen voor de aanleg van de „IJ-rail”, het metroproject voor de Noord-zuidlijn, zullen diverse havengebouwen moeten wijken. Bij het centraal station zal het houten rederijkantoor van de NACO, in Amsterdamsche Schoolstijl gebouwd, worden verplaatst naar elders. De brandweerkazerne aan de De Ruyterkade, een in eclectische stijl gebouwd pand uit 1906, zal waarschijnlijk worden gesloopt. Aan de Oostelijke Handelskade kan het koelpakhuis De Zwijger uit 1934 behouden blijven, omdat de geplande verlenging van de Kattenburgerstraat nu onder het pakhuis door zal gaan lopen! Ook de pakhuizen aan de Van Diemenstraat, waaronder het Oranje-Nassauveem uit 1897, kunnen blijven staan. Aan de westzijde van het centraal station wordt al hard gewerkt aan de verbreding van het aantal baanvakken van vier naar zes. Hier zullen enkele beeldbepalende industriële monumenten moeten wijken. De dubbele ophaalbrug over de Westerdoksgracht wordt vervangen door een tweetal nieuwe stalen ophaalbruggen, terwijl het oude spoorviaduct bij de Haarlemmerhouttuinen, ook wel bekend als „de bogen”, momenteel wordt gesloopt, om te worden vervangen door een nieuw betonnen viaduct.

Amsterdam: het Amsterdams Monumenten Fonds (AMF) wil zich inzetten voor het behoud en herstel van de museumscheepswerf „t Kromhout” aan de Hoogte Kadijk. Een gemeentelijke projectgroep wil de historische werf uit 1887 met zijn unieke ijzeren overkapping slopen, ten behoeve van woningbouw. Directeur M. de Boer van het AMF is fel gekant tegen dit plan en vindt de houding van de projectgroep „volstrekt onbegrijpelijk”, aangezien met de sloop van de werf één van de belangrijkste Amsterdamse industriële monumenten ten onder dreigt te gaan.

Heemstede: aan de Blekersvaartweg 43 staat een klein bedrijfsmonument: de voormalige stoomblekerij „Peepercorn”. Het pand herinnert aan de tijd dat in deze streek een concentratie van blekerijen aanwezig was. Een

particulier heeft bij de gemeente aangedrongen op het behoud van de karakteristieke blekerij. De gemeente Heemstede wil eerst de resultaten afwachten van het Monumenten Selectie Project in Noord-Holland, alvorens tot bescherming over te gaan.

ZUID-HOLLAND

Brielle: de watertoren van Brielle, een betonnen toren uit 1926 in art-decostijl, krijgt mogelijk een woonbestemming. De toren is sinds 1983 niet meer in gebruik en werd door de gemeente Brielle in 1991 voor één gulden gekocht van de gemeente Rotterdam.

Hazerswoude: vóór 31 december a.s. moet de gemeente Rijnwoude beslissen over de aankoop van de watertoren in Hazerswoude-Rijndijk. De toren, eigendom van de waterleidingmaatschappij Zuid-Holland Oost, verkeert in bouwvallige staat. Restauratie van de karakteristieke betonnen toren zal ca. één miljoen gulden gaan kosten, reden waarom verschillende gegadigden voor de toren tot nu toe hebben afgehaakt. De gemeente wil de beslissing om de toren aan te kopen, niet eerder nemen dan 1 maart 1994. De waterleidingmaatschappij is het hier niet mee eens. Indien de gemeente niet vóór 31 december een besluit neemt, zal de toren zo snel mogelijk worden gesloopt; dit met het oog op de voor de omgeving langzamerhand gevaarlijke situatie.

Rotterdam: het entrepotpakhuis „De vijf werelddelen”, één van de meest markante stukjes oude havenarchitectuur in Rotterdam, wordt verbouwd tot wooneenheden. Het entrepotpakhuis werd in 1898 gebouwd om goederen uit de hele wereld onder te brengen. Op de begane grond zal in het langgerekte complex een „Exotic Festival Market” worden ondergebracht, op de verdiepingen worden luxueuze huurappartementen ingebouwd.

NOORD-BRABANT

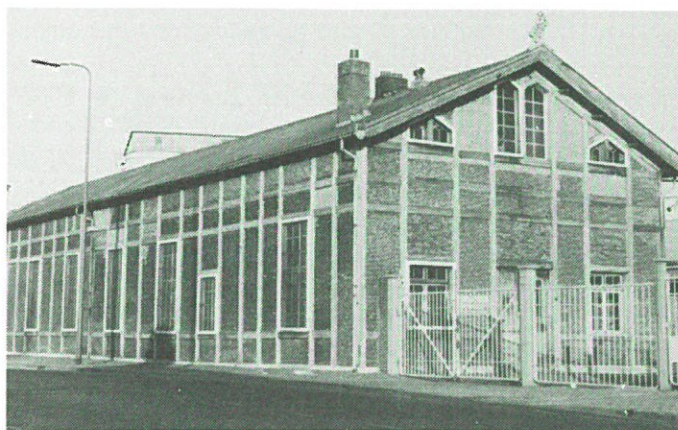
Bergen op Zoom: de Waterleiding Maatschappij Noord-west-Brabant zal de watertoren van Bergen op Zoom binnenkort buiten gebruik stellen. De toren, een in 1899 in neo-renaïssancestijl opgetrokken bouwwerk, verkeert in slechte staat. In de muren zit een aantal scheuren en de dakbedekking is nodig aan vervanging toe.

Het waterleidingbedrijf heeft de toren inmiddels aan de gemeente te koop aangeboden. De gemeente is hierop nog niet ingegaan, maar heeft al wel de toren op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. Het waterleidingbedrijf is tegen deze aanwijzing in beroep gegaan. Herstel van de toren zal naar schatting een half miljoen gulden gaan kosten. Indien de gemeente niet overgaat tot aankoop, lijkt het waarschijnlijk dat de toren aan particulieren zal worden verkocht.

Den Bosch: in oktober is begonnen met de afbraak van een uniek monument uit de begintijd van het Bossche spoorwegtijdperk. Het gaat hierbij om de oude goederenloods, die in 1868 is gebouwd als onderdeel van het eerste station van Den Bosch. De historische waarde van de loods - een langgerekte bakstenen gebouw met houten vakwerkstijlen en gietijzeren ramen - is groot, volgens de afdeling bouwhistorie van de gemeente. De loods is op deze wijze gebouwd omdat het pand snel demontabel moest zijn, in verband met de vestingwet. Een soortgelijk spoorwegmonument is verder alleen nog in Nijmegen te vinden. Het Bossche exemplaar is in 1894 in verband met de bouw van het nieuwe station verplaatst naar de huidige

standplaats, de Veemarktweg, waar het een nieuwe functie als opslagruimte kreeg.

De loods zal waarschijnlijk worden herbouwd op het terrein van de voormalige Willem I-kazerne aan de Vlijmenseweg. De kosten van herbouw zullen neerkomen op ca. een half miljoen. De Stichting Genootschap van het Oeteldonks Vaandel, die zich bezighoudt met restauratie van historische koetsen, wil het spoorwegmonument in gebruik gaan nemen als stallingruimte voor haar collectie en als archiefbewaarplaats.

Den Bosch - Voormalige loods oude station.

Hilvarenbeek: het complex van de voormalige bierbrouwerij „De Roos” aan de Vrijthof is in oktober jl. op de rijksmonumentenlijst geplaatst. Het oudste deel van het complex, het woonhuis, dateert uit de achttiende eeuw, het brouwerijgedeelte is aan het woonhuis toegevoegd in de tweede helft van de negentiende eeuw. De zeldzaamheidswaarde van dit kleinschalige industriële monument was de aanleiding voor de toekenning van de status „monument”. Een onderzoeksbureau toonde zelfs aan dat brouwerij „De Roos”, samen met de brouwerij in het Openluchtmuseum Arnhem en de brouwerij „De Keizer” in Maastricht, tot de cultuurhistorisch meest belangwekkende van Nederland behoort. De Stichting Brouwerijmuseum De Roos hoopt dat nu ook de benodigde subsidies loskomen voor de urgente restauratie van de deels vervallen brouwerij.

LIMBURG

Venlo: tot één van de minder bekende industriecomplexen, gebouwd in een op de Nieuwe Zakelijkheid geïnspireerde stijl, behoort het fabriekscomplex van de Nederlandse Instrumenten Compagnie in Venlo-Zuid. De Venlose historicus F. Hermans heeft archiefonderzoek gedaan naar de historie van dit opmerkelijke complex, dat tussen 1920 en 1930 is gebouwd naar een ontwerp van de architect Hans Schlag uit Jena (Duitsland). Omdat Duitsland na de eerste wereldoorlog geen wapenindustrie meer mocht bezitten, liet het optische bedrijf Carl Zeiss Jena vlak over de grens in Venlo deze fabriek neerzetten. Het complex is in beton opgetrokken met grote glasoppervlakken; een eis van de opdrachtgever, vanwege de noodzaak van goede lichtinval. Het bestaat uit een laagbouw van vier verdiepingen met een toren van acht verdiepingen. Het gebouw toont duidelijke kenmerken van de Bauhausarchitectuur en is geïnspireerd op ontwerpen van Walter Gropius. Hermans is van mening dat, op basis van de nu gevonden gegevens, Venlo een uniek indu-